

Тимошук Р., Сосновський В., Яскот М., Ганошенко Ю.

ЛЕКСИКОН ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ АКТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Варшава : KJV Digital, 2018. – 312 с.

Спостерігаючи бурхливий розвиток української лексикографії, можна відзначити, що перекладацький аспект зазначеної сфери залишається й досі на периферії цієї галузі наукової діяльності, обмежуючись здебільшого укладанням українсько-російських чи російсько-українських словників, за посередництвом яких досить часто і пізнаються ті чи інші властивості різних мов. Проте, на наш погляд, визріла необхідність в укладанні, крім одномовних, і перекладних словників нового типу. Зокрема, у період постійного росту міжнаціональних, культурних, наукових зв'язків між Україною та Польщею з'явилася потреба в лексикографічній праці, яка б сприяла полегшенню комунікації двох слов'янських народів.

Звичайно, передусім суспільство потребує опрацювання базових лексикографічних праць, як, наприклад, перекладної версії повного тлумачного чи фразеологічного словників, однак будь-які розвідки в цьому напрямку стануть у нагоді при укладанні такого українсько-польського та польсько-українського словника, який би максимально повно відображав мовні картини двох братніх народів. Сьогодні для цього здійснюються певні кроки, зокрема, це стосується найскладніших для перекладу одиниць — сталих сполучень різного типу. Останнім часом були укладені «Українсько-польський словник еквівалентів слова» А. А. Лучик, О. О. Антонової, І. Дубровської (К., 2011, 312 с.), «Українсько-російсько-білорусько-болгарський словник порівнянь» О. П. Левченко (Л., 2011), «Польсько-український словник еквівалентів слова» А. А. Лучик, О. О. Антонової (К., 2013. — 243 с.), «Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки» Т. Космеди,

О. Гоменюк, Т. Осіпової (Познань; Х., 2017, 407с.) та ін.

У 2018 р. вийшла у світ ще одна праця цього напрямку — «Лексикон польської та української активної фразеології» Р. Тимошука, В. Сосновського, М. Яскота, Ю. Ганошенко. Рецензоване видання є результатом спільної наукової праці Інституту славістики Польської академії наук, Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, Університету гуманітарних та соціальних наук (SWPS) та Запорізького державного медичного університету. Головною характеристикою Лексикона, на нашу думку, є його спрямованість на користувача. Автори зосередили свою увагу на тих усталених сполученнях, які у результаті проведеного анкетування носіїв української та польської мов віком від 15 до 45 років виявилися найактивнішими в усному та писемному мовленні. На особливу увагу заслуговує той факт, що автори зібрали також активний матеріал, виявлений у розмовному мовленні, діалогах сучасних українських та польських художніх фільмів, серіалів, соціальних мереж, у мові реклами тощо. Вибраний матеріал верифікований корпусними даними, а також академічними фразеологічними словниками. Унаслідок цього було з'ясовано, що з початку ХХІ ст. в українській та польській лексиці, а отже, і у сфері сталих сполучень відбулося багато змін. Автори намагалися зафіксувати їх у Лексиконі, куди були внесені, за даними здійснених обстежень, найактивніші українські й польські сталі сполучення, що кваліфікуються тут як фразеологізми. Рецензована праця є певною мірою новаторською, оскільки демонструє ті зміни, що відбуваються на сучасному історичному зрізі в українській і польській мовних системах.

Отже, реєстр словника сформований, як переконують укладачі Лексикона, з найпоширеніших у сучасних українській і польській мовах фразеологізмів, а також фразеологічних інновацій, які досі не були зафіксовані в лексикографічних працях, здебільшого тих із них, що мають обмежену сферу функціонування. Сюди зараховано сполучення, які маркуються авторським колективом як колоквиальні (укр. *корона з голови не впаде, їхати зайцем*; п. *czaić bazę, dać ciała*) та сленгізми (укр. *дах зриває, бути в темі*; п. *bez spiny, jazda bez trzymanki*). Для їх позначення автори послуговуються спеціальними стилістичними класифікаторами. Крім цього, до реєстру Лексикона ввійшли вибрані вульгарні фразеологічні одиниці з огляду на їхню частотність у сучасній українській та польській мовах, як не прикро це констатувати. Проте, на нашу думку, як для коректного перекладу, так і з метою покращення культури мовлення читача доцільним було б у перекладній частині словника подавати не лише еквівалентне стале сполучення з тим самим стилістичним маркером, а й увесь синонімічний ряд, який існує в цільовій мові. Так, наприклад, одиницю польської мови з позначкою «вульгарне» *o kant stołu/ dupy potuch* доцільно було б перекласти не лише вульгарним сталим сполученням *до дупи / до сраки* (с. 86), а спочатку стилістично нейтральним еквівалентом слова *все одно*, за яким подати весь синонімічний ряд сталих сполучень або принаймні його частину: *до лампочки, до фені, по барабану, по цимбалах, по шарабану*. Для глибшого розуміння семантики одиниці вихідної мови, можливо, варто було б запропонувати читачеві у перекладній частині і власне лексеми: *байдуже, колінарно, паралельно, фіолетово, пополам, пофіт, рожжево-малиново*. У цьому випадку користувачеві Лексикона було б надано можливість вибору між маркованою і стилістично нейтральною лексикою, між сталим сполученням і цілісно оформленою одиницею.

Подання реєстрових одиниць за алфавітом у Лексиконі, зрозуміло, є наслідуванням давніх лексикографічних традицій, започаткованих, як зазначають науковці, ще арабським дослідником Ізмаїлом аль-Джаухарі. Такий підхід у лексикографії залишається і досі практично універсальним. Проте при засто-

суванні його для упорядкування сталих сполучень треба враховувати певні особливості зазначених мовних елементів, що не властиві цілісно оформленим лексемам. Так, на нашу думку, початковий факультативний компонент сталого сполучення не повинен ураховуватися при формуванні реєстру сталих сполучень за алфавітом, як, наприклад, на с. 154 — *(бути) в темі*. Очевидно, зазначене стале сполучення потрібно було б віднести до одиниць із початковою літерою В. До речі, абсолютно справедливою є кваліфікація компонента *бути* у сполученні *бути в темі* як факультативного елемента, проте не аргументовано виявляється його обов'язковість у структурах *бути в ударі, бути в шоколаді, бути на ногах, бути на побігеньках, бути на слуху, бути у формі* (с. 154-157) тощо. Зрозуміло, що особливості польської мови зумовлюють наявність дієслівного елемента у подібних сталих сполученнях, проте в українській мові, як нам видається, структури *в ударі, в шоколаді, на ногах, на слуху* і под. значно частіше вживаються без *бути*, ніж з ним у ролі початкового компонента. Пор., наприклад, функціонування еквівалента слова *в ударі* у назвах статей періодичних видань або на офіційних сайтах окремих товариств: «Бікфалві — *в ударі!*» (у ЗМІ), ««Динамо» — «Металіст»: форварди *в ударі*» (на офіційному сайті ФК «Динамо»), «Популіст-патерналіст сьогодні просто *в ударі*» (у ЗМІ), «Весна *в ударі*: Київ встановив новий температурний рекорд» (на одному з телевізійних каналів).

Позитивним для читача Лексикона є прагнення укладачів наслідувати традицію використання спеціально створених так званих препаративних прикладів, а також ілюстративного матеріалу, взятого з живого мовлення. Такий підхід спочатку актуалізувався в одномовних словниках сталих сполучень, а пізніше й у перекладних, хоча й досі не належного йому місця в перекладній слов'янській лексикографії, незважаючи на його абсолютну доцільність. Отже, наведені в Лексиконі ілюстрації відображають повсякденне функціонування українських та польських сталих сполучень, що особливо стане в пригоді користувачеві, який є носієм однієї і прагне опанувати іншу слов'янську мову.

Для опису одиниць у Лексиконі використовується спеціальна метамова — універсальні дефініційні моделі формульного типу, що дозволяє рівнозначно зіставляти сталі сполучення, особливо інноваційного характеру, які останнім часом досить активно виникають в обох мовних системах, а отже, і потребують висвітлення як плану вираження, так і внутрішньої організації. Зазначена форма представлення мовних одиниць у лексикографії, пройшовши певну апробацію при укладанні інших, зокрема й українсько-польських словників¹, на нашу думку, остаточно довела право на своє існування рецензованим Лексиконом, відкриваючи шляхи, крім усього іншого, до залучення у перекладній частині довільної кількості інших мов, і не лише слов'янських.

Аналізований Лексикон складається з двох окремих частин: польсько-української та українсько-польської. Вони, як наголошують укладачі, формувалися незалежно одна від одної і, що важливо, реєстрові одиниці добиралися окремо в українськомовному та польськомовному середовищах. Крім еквівалентної лексики, до Лексикона ввійшли також культурно зумовлені фразеологічні одиниці, які не мають відповідників у цільовій мові, оскільки відбивають культуру й історію певного народу. Зокрема, у Лексиконі такими виявилися українські фразеологізми *пройти Крим і Рим, заварити кашу* та польські — *krakowskim targiem, czeski błqd*. Такі сталі сполучення перекладаються у цільовій мові описово. Щоправда, саме останнє іноді потребує, як нам видається, ширшого представлення. Так, наприклад, перекладаючи польський фразеологізм *nocny marek* як «той, хто працює вночі, опівнічник» (с. 85), варто було б додати «сова», що є чи не найпоширенішою номінацією особи з такими властивостями в сучасному українському мовленні. Польське стало сленгове сполучення *bez spiny* перекладене як «не варто хвилюватися»

(с. 33), однак, як нам видається, доцільним було б додати поширену в сучасній українській мові конструкцію «не заморочуватися», яка все інтенсивніше з розмовного мовлення проникає і в художню літературу. Пор. : «Поведінкою Наталки я взагалі намагався *не заморочуватися*, бо, незважаючи на показовий пофігізм, думки про дівчину відлунували глухим болом» (О. Боднар, С. Томашевська. Марево).

На жаль, часом виникають сумніви стосовно власне кваліфікації певного усталеного сполучення як фразеологізму, під яким укладачі словника розуміють «семантично цілісну, стійку мовну одиницю, організовану за моделлю словосполучення» (с. 19). Тому, виходячи з цього визначення, виникає запитання, чи утворені такі реєстрові одиниці, як укр. *з привітом, у темі, не по зубах, не по кишені* і под., а також п. *bez spiny, na bani, na chata, na czuja* і под. за моделлю словосполучення, оскільки під словосполученням, принаймні в українській лінгвістиці, розуміють «синтаксичну конструкцію, утворювану поєднанням двох чи більше повнозначних слів на основі підрядного або сурядного зв'язку»². На наш погляд, такі одиниці є сполученнями, які в сучасному українському мовознавстві, у тому числі лексикографії, все частіше кваліфікують як еквіваленти слова, тому, як нам видається, коректніше було б у назві рецензованої праці відзначити, що реєстровими сполученнями виступають не лише фразеологізми, а й усталені сполучення іншого типу, як, наприклад, це зробили укладачі «Короткого українсько-польського словника усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки»³.

Окремого поцінування заслуговує вміщений у кінці словника індекс ключових слів, завдяки якому можна здійснювати пошук фразеологічних одиниць у всьому масиві праці. Для його створення було використано спеціальну комп'ютерну технологію, розроблену в Українському мовно-інформаційному

¹ Див. напр.: Лучик А. А., Антонова О. О. Українсько-польський словник еквівалентів слова. — К., 2011. — 312 с.; Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки / Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. — Познань ; Х., 2017. — 407 с., та ін.

² Вихованець І. Р. Словосполучення // Українська мова : Енциклопедія / Редкол: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін. — 3-є вид. — К., 2007. — С. 640.

³ Короткий українсько-польський словник усталених виразів...

фонді НАН України І. В. Остаповою.

Підсумовуючи, зауважимо, що рецензована праця є потрібною та вчасною, виконаною на належному науково-методологічному рівні. Висловлюємо надію, що Лексикон спри-

ятиме продовженню серії двомовних словників усталених сполучень і стане в пригоді як для розвитку теорії слов'янської лінгвістичної компаративістики, так і для практичної лексикографії.

А. ЛУЧИК

Шульгач В. П.

НАРИСИ З ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІЇ.

К. : Б.в., 2017. – Ч.4. – 488 с.

Протягом останніх десятиліть слов'янська ономастика бурхливо розвивається в усіх основних напрямках мовознавства (див.: *Słowiańska onomastyka*. – Warszawa; Kraków, 2001–2002. – Т. 1–2). Однак центральне місце з-поміж них займають історико-етимологічні студії (статті, монографії, словники, енциклопедії, довідники), що належать до золотого фонду лінгвістичної науки. Чільне місце в ньому, безумовно, належить працям відомого в слов'янському світі ономаста В. П. Шульгача, шість із яких (Праслов'янський гідронімний фонд : Фрагмент реконструкції. – К., 1998 і п'ять під назвою «Нариси з праслов'янської антропонімії». — К., 2008–2018. — Ч.1–5) із часу виходу у світ стали орієнтиром для історико-етимологічних досліджень давніх власних назв у слов'янських мовах. Їхня теоретико-методологічна цінність полягає також у тому, що автор реконструює такий лексичний запас праслов'янської мови, який свідчить про неї як про високорозвинену для свого часу (II тис. до н. е. — середина I тис. н. е.) номінативну систему усної форми спілкування (власної писемності праслов'яни, на жаль, не створили, хоч були близькими до цього, наприклад, у добу черняхівської культури). Ще до недавня в мовознавстві реконструйований лексичний склад праслов'янської мови визначали кількістю, меншою ніж 10 тис. одиниць, і завдяки працям насамперед В. П. Шульгача ця цифра аргументовано збільшується в рази. Зокрема, лише утворень у розглянутих етимологічних гніздах реконструйова-

но близько 21 тис. одиниць, а ймовірних праантропонімів — понад 10470.

Монографію побудовано за традиційною для серії «Нариси з праслов'янської антропонімії» схемою, яка містить три основні розділи тексту: «До праслов'янського антропонімного фонду» (с. 8–180), «Рефлексії іє. **(s)kel-* у слов'янській антропонімії» (с. 181–346), «Антропонімні етуди» (с. 347–370), Літературу та джерела, Скорочення, Індекс праантропонімів. Книжка присвячена реконструкції фондової антропонімії слов'ян і складається із серії нарисів про афіксальні похідні від базової антропонімної лексики. Праслов'янські антропоніми організовані як лексико-словотвірні гнізда, з-поміж яких переважають деривати від кореневих структур на зразок **tьrt-*, **tьlt-*, **tьrt-*, **tьlt-*. Щодо них В. П. Шульгач поглиблює і творчо розвиває теорію білоруської ономастики Р. М. Козлової, яка системно проаналізувала праслов'янські гнізда з вихідними іє. **(s)ker-*, **(s)kel-*, ураховуючи маніфестацію бінарних груп **ьr*, **ьl* і **ьr*, **ьl*, абсорбцію плавних (особливо *-l*), перехід *-l' > -l'* > *-u-*, асиміляцію звуків у вигляді денталізації або лабіалізації та ін. Ці фонетичні явища властиві з незначними відмінностями всім корневим структурам зразка **tьrt*, **tьlt*, **tьrt*, **tьlt*.

Як і інші праці В. П. Шульгача, рецензована книжка ґрунтується на великому сучасному (особливо діалектному) та історичному матеріалі з усіх слов'янських мов. Звичайно, в ньому домінують антропоніми і споріднена апелятивна лексика з більш доступ-